

شیطان و نفس اماره

کلیدواژه: نفس انسان، نفس اماره، نفس لوامه، نفس مطمئنه، [شیطان](#)، [ابلیس](#)، [وسوسه](#).

پرسش: فرق شیطان با [نفس اماره](#) چیست؟

پاسخ: **هویت** حقیقی [انسان](#) که از آن تعبیر به نفس می‌آورند، دارای ابعاد و لایه‌های متعددی است که در [قرآن مجید](#) به سه مرتبه (اماره، لوامه و مطمئنه) آن اشاره شده است. **نفس اماره**، به این معناست که تمایلات حیوانی، **حاکم** بر وجود انسان باشند و حالتی از نفس است که همواره انسان را به بدی‌ها و برآوردن خواسته‌های شهوانی، فرمان می‌دهد. اما **شیطان** در لغت و اصطلاح، به هر موجود طغیانگر و سرکش شیطان گفته می‌شود؛ خواه از جنس انسان باشد یا از جن یا از [حیوانات](#). منظور از ابلیس، شیطان خاص است که از [جن](#) است و در اثر کثرت [عبادت](#) در ردیف [فرشتگان](#) قرار گرفت؛ اما پس از تمرد از امر [خداوند متعال](#) (در سجده کردن به آدم) از درگاه [رحمت الهی](#) رانده شد و [قسیم](#) یاد کرد که انسان‌ها را از راه وسوسه به گمراهی و ضلالت بکشاند. نتیجه این که نفس اماره، در واقع یکی از ابزار شیطان و راه نفوذ و سلطه بر انسان است و از جنود و سربازان شیطان محسوب می‌شود.
پس [وسوسه](#) از جانب ابلیس به‌عنوان شیطان بیرونی، و تحریک و خواهش توسط نفس اماره به‌عنوان شیطان درونی، انسان را به مرحله سقوط می‌کشاند. به عبارت دیگر نفس اماره با توجه به زمینه و گرایش حیوانی موجود در انسان، تحت تأثیر وسوسه شیطان واقع شده و شیطان نیز مرحله به مرحله جلو می‌آید، تا جایی که فرد نیز جزء حزب شیطان محسوب می‌شود.

فهرست مندرجات

- ۱ - نفس و مراتب آن
  - ۱.۱ - نفس اماره با لایه حیوانی انسان
  - ۱.۲ - نفس لوامه
  - ۱.۳ - نفس مطمئنه
- ۲ - ابلیس و شیطان
  - ۲.۱ - ابلیس
  - ۲.۲ - شیطان
  - ۲.۳.۱ - آیه‌ای در قرآن
- ۳ - رابطه نفس اماره با شیطان
  - ۳.۱ - شیطان بیرونی و شیطان درونی
  - ۳.۲ - سوگند شیطان
  - ۳.۳ - وسوسه شیطان
  - ۳.۳.۱ - حدیثی از امام علی
  - ۳.۳.۲ - حدیثی دیگر
- ۴ - نتیجه بحث
  - ۴.۱ - دشمن آشکار
  - ۴.۲ - راز تعبیر نفس به دشمن‌ترین دشمنان
- ۵ - پانویس
- ۶ - منبع

نفس و مراتب آن

هویت حقیقی انسان، دارای ابعاد و لایه‌های سه‌گانه (حیوانی، انسانی، الهی) است. از [آیات قرآن کریم](#) نیز به‌خوبی استفاده می‌شود که [روح](#) و نفس انسانی دارای سه مرحله است:
^[۱] [تفسیر نمونه](#)، مکارم شیرازی، ج ۲۵، ص ۲۸۱.

← نفس اماره با لایه حیوانی انسان

لایه حیوانی انسان در [شهوت](#)، [غضب](#) و امیال نفسانی خلاصه می‌شود.

^[۲] حق و تکلیف در اسلام، عبدالله جوادی آملی، ص ۸۹.

این میل قلبی و حالت نفسانی را [قرآن](#) به نفس اماره، تعبیر می‌نماید و تأکید می‌کند که: «و ما أبرئ نفسي إن النفس لأمارة بالسوء»؛

«به درستی که نفس، (انسان را) به کارهای زشت و ناروا فرمان می‌دهد».
[۱۲] یوسف/سوره ۱۲، آیه ۵۲.

به همین دلیل به آن اماره (امرکننده به بدی‌ها) گفته‌اند. در این مرحله هنوز **عقل** و **ایمان** آن **قدرت** را نیافته که نفس سرکش را مهار زده و آن را رام کند؛ بلکه در بسیاری از موارد در برابر او **تسلیم** می‌گردند و نفس سرکش آنها را شکست می‌دهد.
در گفتار همسر **عزیز مصر**
[۱۴] **تفسیر نمونه، مکارم شیرازی، ج ۹، ص ۴۲۳ و ۴۲۴.** گروهی از مفسرین مراد از این جمله را حضرت یوسف دانسته‌اند؛ اما این نظر مورد پذیرش اکثر مفسرین قرار نگرفته است.
به این مرحله **اشاره** شده است آن‌گاه که گفت: «**و ما أبرئ نفسي إنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ**»؛
[۱۵] **یوسف/سوره ۱۲، آیه ۵۳.**
«من هرگز نفس خود را تبرئه نمی‌کنم، چراکه نفس سرکش همواره به بدی‌ها فرمان می‌دهد».

← نفس لوامه

"نفس لوامه" مرتبه‌ای از نفس است که پس از **تعلیم و تربیت** و مجاهدت، انسان به این مرتبه ارتقا می‌یابد. در این مرحله ممکن است بر اثر طغیان غرائز گاه گاه مرتکب خلاف‌هایی بشود اما فوراً پشیمان می‌گردد و به ملامت و **سیرزینش** خویش می‌پردازد و تصمیم بر جبران **گناه** می‌گیرد، و دل و جان را با آب توبه می‌شوید.
قرآن مجید این مرحله را "نفس لوامه" تعبیر کرده و می‌فرماید: «**و لا أفسيمُ بالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ**»؛ «و **سوگند** به (نفس لوامه) وجدان بیدار و ملامتگر که **رستاخیز حق** است!».
[۱۶] **قیامه/سوره ۷۵، آیه ۲.**

← نفس مطمئنه

"نفس مطمئنه" آن مرتبه‌ای است که پس از تصفیه و تهذیب و **تربیت** کامل، انسان به آن می‌رسد در این مرتبه **غرایز** سرکش توانایی پیکار با عقل و ایمان در خود نمی‌بینند؛ چراکه عقل و ایمان آن قدر نیرومند شده‌اند که غرایز نفسانی در برابر آن توانایی چندانی ندارند.
این مقام **انبیا** و اولیا و پیروان راستین آنهاست، آنهایی که در مکتب **مردان** خدا درس ایمان و **تقوا** آموختند و سال‌ها به **تهذیب نفس** پرداخته و جهاد اکبر را به مرحله نهایی رسانده‌اند.
قرآن از این مرحله به **نفس مطمئنه** تعبیر کرده می‌فرماید: «**يا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي**»؛ «ای نفس مطمئن و آرام یافته به سوی پروردگارت بازگرد؛ درحالی‌که تو از او خشنودی و او هم از تو خشنود».
[۱۷] **فجر/سوره ۸۹، آیه ۲۷ تا ۳۰.**

ابلیس و شیطان

← ابلیس

منظور از **ابلیس**، شیطان خاصی است که از **حنیان** می‌باشد، اما به خاطر **کثرت عبادت**، جزء **ملائک** قرار گرفت ولی پس از تمرد، حسابش از سایرین جدا شده و از آن مقام **قدس**، ساقط گردید. چون امر پروردگارش را **اطاعت** نکرد و فسق ورزید.
[۱۸] **ترجمه تفسیر المیزان، علامه طباطبائی، ج ۸، ص ۲۶.**

← شیطان

شیطان از ماده «شطن» به معنای مخالفت و دوری می‌باشد. و به هر موجود طغیانگر و سرکش **شیطان** گویند. خواه از انسان‌ها باشد یا از **جن** یا از حیوانات.
[۱۹] **المنجد فی اللغة؛ تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۹۲.**

← آیه‌ای در قرآن

چنان‌که در قرآن آمده است: «**وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ...**»؛ «بدین‌گونه برای هر پیامبری، دشمنانی از شیاطین انسانی و جن قرار دادیم...».
[۲۰] **انعام/سوره ۶، آیه ۱۱۲.**

ابلیس را بدین جهت که موجودی متمرد (نافرمان) طغیانگر و خراب‌کار است، شیطان نامیدند.

رابطه نفس اماره با شیطان

← شیطان بیرونی و شیطان درونی

نفس اماره، در واقع یکی از ابزار شیطان و راه نفوذ و سلطه یابی بر انسان است و از جنود و سربازان شیطان محسوب می شود. پس وسوسه از جانب ابلیس به عنوان شیطان بیرونی، و تحریک و خواهش توسط نفس اماره به عنوان شیطان درونی، **انسان** را به مرحله سقوط می کشاند.

← سوگند شیطان

تمام تلاش شیطان، این است که انسان گمراه شده و به **حقیقت** نرسد و در این خصوص، او به **عزت خداوند متعال** قسم یاد کرده است؛ چنان که در قرآن آمده است: «**قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لأَعُوَّبُهُمْ أَجْمَعِينَ**»؛ «(شیطان) گفت: به عزت قسم که همگی آنها را اغوا می کنم...». ^[۱۱] ص/سوره ۲۸، آیه ۸۲ و ۸۳.

اغوا، از کلمه غی به معنی ضد **رشد** است، و رشد، به معنی رسیدن به واقع. ^[۱۲] ترجمه تفسیر المیزان، علامه طباطبائی، ج ۱، ص ۶۳۱.

شیطان به عزت خداوند قسم یاد کرده که انسان را گمراه خواهد ساخت: «**قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لأَعُوَّبُهُمْ أَجْمَعِينَ**».

^[۱۳] ص/سوره ۲۸، آیه ۸۲ و ۸۳. او در به **انحراف** کشیدن انسان مرحله به مرحله جلو آمده و انسان را تحت تأثیر القانات خود قرار می دهد تا جایی که خود انسان، شیطانی می شود و به وسیله او دیگر انسان ها به انحراف کشیده می شوند.

← وسوسه شیطان

انسانی که بر اثر وسوسه های شیطان، **تسلیم** خواسته و خواهش تمایلات حیوانی گردد، گرفتار نفس اماره شده است.

← حدیثی از امام علی

حضرت علی علیه السلام می فرماید: "نفس اماره همچون فرد **منافق**، **تملق** انسان را می گوید و در قالب دوست، جلوه می کند تا بر انسان مسلط شود و او را به مراحل بعد وارد کند." ^[۱۴] غرر الحکم.

شیطان انسان های ضعیف الایمان را وسوسه کرده و به کمک تمایلات شهوانی و نفس اماره شان، **قلب** آنها منزل خود می کند و بالاخره با دست و بدنشان تماس برقرار کرده و مصادفه می کند و یار و رفیق آنها می شود؛ چون کسی که قلبش منزل شیطان شد، نه تنها مهمان دار شیطان، بلکه یار او خواهد بود. ^[۱۵] مبادی اخلاق در قرآن، عبدالله جوادی آملی، ص ۱۱۵.

← حدیثی دیگر

درباره این گروه، **حضرت علی علیه السلام** می فرماید: «**فَنظِرْ بِأَعْيُنِهِمْ وَنَطِقْ بِالسَّنْتِهِمْ**»؛ «پس شیطان با چشمان آنها نگاه می کند و با زبان آنها حرف می زند». ^[۱۶] شریف رضی، نهج البلاغه ت حسون، ص ۵۲، خطبه ۷.

نتیجه بحث

← دشمن آشکار

شیطان و نفس اماره هر دو دشمن انسان هستند. به همین دلیل **قرآن** هم از شیطان به عنوان دشمن آشکار انسان یاد می کند و انسان را سفارش می کند که او را دشمن خود بداند: «**... إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ**»؛ ^[۱۷] بقره/سوره ۲، آیه ۶۸.

«او برای شما دشمن آشکار است». و هم در **روایات** معصومان - علیه السلام - به نفس اماره (هوا و هوس) دشمن شمرده شده است، این که: **قال النبی صلی الله علیه وآله: «اعدی عدوک نفسک الّتی بین جنّیک»**؛ «**پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله** فرمود: دشمن ترین دشمن تو نفس توست». ^[۱۸] بحار النوار، علامه مجلسی، ج ۶۷، ص ۶۴.

← راز تعبیر نفس به دشمن‌ترین دشمنان

راز تعبیر نفس به "دشمن‌ترین دشمنان"، درونی بودن آن است. دشمن و سارق بیرونی، بدون همراهی این دشمن و دزد درونی، نمی‌تواند آسیب برساند. این دشمن درونی، محرم و به همه جا آشناست و با استفاده از همین آگاهی، خواسته شخص را به شیطان گزارش می‌دهد.

و از آن‌سو پیام و فرمان ابلیس را که اماره بالسوء بیرونی است، می‌رساند؛ از این‌رو نفس اماره خود نیز از جنود شیطان محسوب است؛ چنان‌که بسیاری از اوصاف آن، در شمار جنود شیطان است.

[\[۱۹\]](#) تفسیر تسنیم، عبدالله جوادی آملی، ج ۸، ص ۵۱۶.

پس نفس اماره با توجه به زمینه و گرایش حیوانی موجود در انسان، تحت تأثیر وسوسه شیطان واقع شده و شیطان نیز مرحله به مرحله جلو می‌آید، تا جایی که فرد نیز جزء حزب شیطان می‌شود: «**اسْتَخُوذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولَئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ**»؛ «شیطان بر آنها چیره شده، پس یاد خدا را از خاطرشان برده است، آنها حزب شیطان‌اند.»

[\[۲۰\]](#) مجادله/سوره ۵۸، آیه ۱۹.

پانویس

۱. [↑](#) تفسیر نمونه، مکارم شیرازی، ج ۲۵، ص ۲۸۱.
۲. [↑](#) حق و تکلیف در اسلام، عبدالله جوادی آملی، ص ۸۹.
۳. [↑](#) یوسف/سوره ۱۲، آیه ۵۲.
۴. [↑](#) تفسیر نمونه، مکارم شیرازی، ج ۹، ص ۴۲۳ و ۴۲۴. گروهی از مفسرین مراد از این جمله را حضرت یوسف دانسته‌اند؛ اما این نظر مورد پذیرش اکثر مفسرین قرار نگرفته است.
۵. [↑](#) یوسف/سوره ۱۲، آیه ۵۲.
۶. [↑](#) قیامة/سوره ۷۵، آیه ۲۶.
۷. [↑](#) فجر/سوره ۸۹، آیه ۲۷ تا ۳۰.
۸. [↑](#) ترجمه تفسیر المیزان، علامه طباطبائی، ج ۸، ص ۲۶.
۹. [↑](#) المنجد فی اللغة؛ تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۹۲.
۱۰. [↑](#) انعام/سوره ۶، آیه ۱۱۲.
۱۱. [↑](#) ص/سوره ۲۸، آیه ۸۲ و ۸۳.
۱۲. [↑](#) ترجمه تفسیر المیزان، علامه طباطبائی، ج ۱، ص ۶۳۱.
۱۳. [↑](#) ص/سوره ۲۸، آیه ۸۲ و ۸۳.
۱۴. [↑](#) غرر الحکم.
۱۵. [↑](#) مبادی اخلاق در قرآن، عبدالله جوادی آملی، ص ۱۱۵.
۱۶. [↑](#) شریف رضی، نهج البلاغه ت حسون، ص ۵۲، خطبه ۷.
۱۷. [↑](#) بقره/سوره ۲، آیه ۱۶۸.
۱۸. [↑](#) بحارالانوار، علامه مجلسی، ج ۶۷، ص ۶۴.
۱۹. [↑](#) تفسیر تسنیم، عبدالله جوادی آملی، ج ۸، ص ۵۱۶.
۲۰. [↑](#) مجادله/سوره ۵۸، آیه ۱۹.

منبع

[پانگاه اسلام کوئنت.](#)